

DOUĂ REPREZENTĂRI ALE ZEIȚEI VENUS DESCOPERITE RECENT ÎN NORDUL DOBROGEI *

FLORIN TOPOLEANU

Cele două piese care fac obiectul acestei note au fost descoperite la Isaceea-Noviodunum¹ și Independența-Halmyris², obiective arheologice intrate definitiv în circuitul științific. În epoca romană, atât Noviodunum cât și Halmyris au avut o deosebită importanță strategică în legătură cu apărarea limesului de nord-est al Imperiului, dar și economică, ca centre producătoare sau de tranzitare a unor mărfuri către așezările mai îndepărtate de Dunăre. Cercetările arheologice sistematice, de salvare și descoperirile întâmplătoare, au pus în lumină continuitatea de locuire de peste un mileniu, ca și înaltul nivel de cultură materială și spirituală atins de comunitățile omenești care au trăit în cele două așezări. În acest context, descoperirea statuetelor din bronz completează în mod semnificativ informațiile privind arta și religia provincială romană în această parte a țării.

1. *Venus de la Noviodunum*. (Pl. I, 1 a—d; Pl. II, 1 a, b). Col. prof. I. Zamfira, Isaceea³.

A fost descoperită într-o grădină, în estul orașului Isaceea, la aproximativ 1,5 km de cetatea Noviodunum. Lipsește capul, brațul drept pînă la cot, palma brațului stîng și piciorul drept pînă la genunchi. Dimensiuni: înălțimea păstrată: 11,2 cm; înălțimea gîtului: 0,6 cm; lățimea umerilor: 3 cm; lărgimea șoldurilor: 2,6 cm; lungimea piciorului: 5,8 cm; lungimea tălpii: 1,2 cm. Realizată prin turnare plină, din cupru.

Deși păstrată fragmentar și puternic afectată de oxizi, se observă armonia perfectă și proporționalitatea realizării. Zeița este reprezentată în ipostaza unei femei tinere, nudă, cu greutatea corpului sprijinită pe piciorul drept și șoldul arcuit. Piciorul stîng este nefiresc de mult flexat spre spate, deformat, poate, la smulgerea de pe soclul inițial. Gîtul înalt, grațios. Pe umărul drept, coborînd de-a lungul antebrațului, se păstrează o şuviță de păr. Brațului drept, deși rupt, i se poate determina poziția după urma păstrată pe șold: era întins de-a lungul corpului și ușor îndoit spre înainte. Cu brațul stîng, îndoit în sus din cot ținea probabil o şuviță de păr. Sîinii sînt abia conturați, pîntecul mușchiulos, cu ombilicul marcat printr-un punct incizat.

2. *Venus de la Halmyris*. (Pl. I, 2 a—d; Pl. II 2 a, b). Muzeul Deltei Dunării Tulcea, inv. nr. 22544. Descoperit în campania anului 1982 în secțiunea magistrala 1, orientată E—V, caroul 69, pe nivelul VI al unei clădiri masive, cu ziduri din piatră legată cu mortar adosată incintei de V a cetății. Păstrată întreagă.

Ca și piesa descrisă anterior, a fost realizată prin turnare plină, dar dintr-un aliaj de bună calitate, rezistent la factorii corozivi din sol.

Dimensiuni: înălțime: 13,7 cm; înălțimea feței cu diademă: 2,4 cm; lățimea umerilor: 2,5 cm; lărgimea șoldurilor: 2,7 cm; lungimea mîinii: 5,1 cm; lungimea piciorului: 6,3 cm; lungimea tălpilor: 2,4 cm.

Venus este reprezentată nudă, în poziție verticală, cu greutatea corpului sprijinită pe piciorul stîng, întins. Dreptul, ușor flexat, se sprijină pe degete. Datorită poziției de

* Venus de la Independența a fost prezentată preliminar la sesiunea de comunicări „Pontica”, Constanța, 26—28 nov. 1984.

repaos corpul este ușor orientat spre stînga. Fața este ovală, cu trăsăturile armonios și simetric conturate. Privirea este îndreptată spre înainte, iar capul este ușor aplecat spre dreapta. Părul, pieptănat cu cărare pe mijloc, se prelungește în două șuvițe pe umeri iar în spate este adunat într-un coc în dreptul cefei. Pe creștet poartă diademă îngustă, semilunară. Brațul drept, lăsat de-a lungul corpului, este îndoit din cot cu palma deschisă în afară. Cu mîna stîngă îndoită în sus, ține o șuviță de păr. Celelalte detalii anatomice, sîinii mici, musculatura perfect lisă, indică un corp de femeie tînără. Realizarea generală a statuetei denotă o bună cunoaștere a legilor echilibrului și proporțiilor, conformă canoanelor clasice. Astfel, lățimea umerilor este mai mică decît lărgimea bazinului, iar șoldul stîng este firesc arcuit spre exterior. Ca scădere artistică notăm lipsa aproape totală a gîtului, umerii căzuți, talia prea înaltă. În privința stării actuale de păstrare, menționăm pilirea palmei drepte, din care a fost probabil îndepărtat un obiect și a labelor picioarelor, poate după desprinderea de pe soclul inițial.

Venus este una din principalele divinități a panteonului greco-roman. Începînd cu sec. I e.n. cultul lui Venus a avut un pronunțat caracter de stat, apropiat de persoana împăratului, zeița fiind considerată ca născătoare (Genetrix) a poporului roman ⁴. De aceea, în diferite ipostaze este larg reprezentată în provinciile Imperiului.

Statuetele de la Noviodunum și Halmyris o reprezintă pe *Venus Anadyomene* (după baie), ipostază larg răspîndită, deși exprimarea iconografică este foarte variată, în raport cu tiparele folosite. În această ipostază zeița este reprezentată de cele mai multe ori nudă, ținînd cu o mîna, îndoită în sus din cot, o șuviță de păr petrecută peste umăr. Diversă este poziția celeilalte mîini care apare fie întinsă de-a lungul corpului, fie îndoită din cot spre înainte, uneori ținînd în mîna un atribut al divinității (măr, oglindă). De asemenea, diferită este și poziția picioarelor, mărimea statuetei și desigur realizarea artistică. Unele exemplare, foarte apropiate modelelor greco-romane clasice, sînt produse în ateliere de tradiție, italice sau din lumea grecească. Majoritatea însă sînt produse ale atelierelor locale provinciale, mai puțin realizate din punct de vedere artistic, avînd drept caracteristici alungirea uneori excesivă a corpului, umerii înguști, sîinii mici, trăsături care dau acestor statuete un aspect tineresc.

Venus de la Noviodunum, face parte din categoria bunelor realizări artistice; prototipul ei trebuind căutat desigur în statuaria elenistică. În lipsa unui context arheologic clar, o încercare de datare nu se poate face decît pe baza analogiilor, cu toată marea varietate a figurinelor cunoscute printre care sînt greu de găsit piese perfect asemănătoare, chiar dacă fiecare tip comportă variante apropiate una de alta.

Reprezentările lui Venus din România, aproape toate adunate într-un studiu recent ⁵, ca și celelalte descoperiri publicate separat ⁶, nu oferă o analogie apropiată. Piese asemănătoare celei de la Isaceea găsim însă în Bulgaria ⁷ și Iugoslavia ⁸. Datarea se face în secolul II, începutul secolului III e.n.

Pentru datarea statuetei de la Halmyris-Independența au fost luate în considerare mai multe elemente. Nivelul VI pe care a fost descoperită, este datat pe baza ceramicii și a monedelor în prima jumătate a secolului V, Dar, cu toate că acest indiciu nu poate fi total ignorat, fixarea cronologică doar după acest singur element ar fi exagerată deoarece calitatea aliajului ca și condițiile bune de păstrare pot sugera o folosință îndelungată. De data aceasta analogiile sînt mult mai numeroase atît în Dacia cît și în provinciile vecine sau mai îndepărtate. Din România amintim descoperirile de la Drobeta-Tr. Severin ⁹, Tibiscum ¹⁰, Gherla ¹¹ și București-Tei ¹², datate în sec. II—III, toate realizări caracteristice produselor locale sau provinciale de serie. În Bulgaria piese asemănătoare au fost descoperite la Paskalevec ¹³, Koprivec ¹⁴, Odessos ¹⁵ și Novae ¹⁶, datate larg în

sec. I—IV e.n. Din Iugoslavia notăm pe Venus de la Korbovo¹⁷, iar din Ungaria două piese păstrate în Muzeul Național din Budapesta¹⁸. În sfârșit menționăm și piesele asemănătoare descoperite în Austria¹⁹, și Maroc²⁰. Coroborînd aceste date credem că putem data piesa de la Halmyris către sfârșitul sec. III, pînă în sec. IV e.n.

Un recent studiu asupra bronzurilor romane descoperite la Dunărea de Jos²¹ a prilejuit analiza atomică a celor două piese.

	Compoziția				
	Cu %	Zn %	Sn %	Sn %	Pb %
Venus de la Noviodunum	87,70±54,3	3,99±0,28	5,94±0,30	0,22±0,01	1,80±0,09
Venus de la Halmyris	81,62±16,32	9,06±1,81	5,49±1,10	—	3,83±0,77

Semnificația acestor date este deocamdată greu de precizat. Proporția mică de plumb din aliaje ar indica proveniența italică a celor două statuete²². Sîntem de acord cu această localizare doar în cazul piesei de la Noviodunum. Venus de la Halmyris credem că este o realizare a unui atelier local, sud dunărean, poate dintr-un oraș important al Dobrogei, oricum diferit de cel sau cele care au lucrat statuetele descoperite în Bulgaria, la care în general se constată acromegalia.

(vezi ilustrația la pag. 99/vol. II)

NOTE

1. I. Barnea, B. Mitrea, *Materiale*, IV, 1957, p. 155—171; idem, *Materiale*, V, 1959, p. 461—473; I. Barnea, *Peuce*, VI, 1977, p. 103 — nota 1, 2, cu bibliografie; I. Barnea, Al. Barnea, *Peuce*, IX, 1984, p. 97—105; E. Bujor, G. Simion, *Materiale*, VII, 1961, p. 391—399; G. Simion, *Peuce*, VI, 1977, p. 123—148; idem, *Peuce*, IX, 1984, p. 57—98; F. Topoleanu, *Peuce*, IX, 1984, p. 187—205; I. Vasiliu, *Peuce*, IX, 1984, p. 107—141; Gh. Mănușu-Adameșteanu, *Peuce*, IX, 1984, p. 237—255.
2. Cercetările sistematice în cetatea de la Independența se efectuează din 1981. O sinteză a rezultatelor de pînă acum, M. Zahariade, Al. Suceveanu, A. Opaș, C. Opaș, F. Topoleanu, *Dacia N.S.*, XXXI, 1987, p. 97—106. Pentru numele antic al cetății, Al. Suceveanu, M. Zahariade, *Dacia N.S.*, XXXI, 1987, p. 87—96.
3. Mulțumim și pe această cale prof. I. Zamfira din Isaccea pentru amabilitatea cu care ne-a pus la dispoziție piesa spre studiere.
4. *Enciclopedia dell'arte antica classica e orientale*, Roma, 1966, VII, p. 1124—1128.
5. Lucia Marinescu, în *Colloques internationaux du Centre national de la recherche scientifique*, nr. 593, *Mythologie gréco-romaine, mathologies périphériques*, Paris, 1981, p. 71—76 + V planșe.
6. D. Isac, *A.M.N.*, XIV, 1977, p. 163—170; Gh. Bichir, *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*, Buc., 1984, p. 89, pl. LIII, 2; V. H. Baumann, *Peuce*, IX, 1984, p. 329—331; D. Protase, *Studii și comunicări* III, Alba Iulia, 1961, 137—138, fig. 6 a, b.
7. Liuba Ognenova-Marinova, *Statuettes en bronze du Musée national archéologique à Sofia*, Sofia, 1975, p. 137, nr. 151.
8. *Antička bronza u Jugoslaviji*, Beograd, 1969, p. 91, nr. 97.
9. L. Marinescu, *op. cit.*, p. 72—73, pl. II, 3.
10. *Ibidem*, pl. III, 1.
11. *Ibidem*, p. III, 4.
12. Gh. Bichir, *loc. cit.*
13. L. Ognenova-Marinova, *op. cit.*, p. 143, nr. 161.
14. *Ibidem*, p. 142, nr. 158.
15. *Ibidem*, p. 146—147, nr. 165.
16. Aleksandra Dimitrova-Milčeva, în *Sonderdruck aus Studien zu den Militärgreuzen Roms III, 13 Internationaler Limeskongress*, Aalen, 1983, Stuttgart, 1986, p. 475, nr. 8.
17. V. Cserményi, în *Alba Regia, Annales Musei Stephani Regis*, XXI, Székesfehérvár, 1984, p. 135—136, pl. LXIX, 3, 4.
18. R. Fleischer, în *Sonderdruck aus Kunst-jahrbuch der stadt Linz 1962*, Stadtmuseum Linz, p. 77—78.
19. C. Boube-Piccot, *Les bronzes antiques du Maroc. La statuaire*, Rabat, 1969, vol. I, p. 273—274, nr. 345, vol. II, p. 230, pl. 222, 1.
20. G. Simion, I. Lazanu, *Bronzuri figurate romane descoperite la Dunărea de Jos și problema originii lor*, lucrare sub tipar.
21. *Ibidem*, pass.

DEUX REPRÉSENTATIONS DE LA Déesse VENUS TROUVÉES DERNIÈREMENT DANS LE NORD DE LA DOBROUDJA

(Résumé)

Les deux statuettes ont été trouvées l'une à Isaccea-Noviodunum et l'autre à Independentia-Halmyris, importants sites archéologiques où les fouilles méthodiques et les trouvailles fortuites ont mis en lumière une continuité d'habitat de plus d'un millénaire, ainsi que le haut développement de la culture matérielle et spirituelle de leurs habitants. Aussi, les deux pièces trouvées dernièrement représentent un heureux complément d'information en ce qui concerne l'art et le culte provincial romain dans cette partie de la Roumanie.

Bien que conservée à l'état fragmentaire, Venus de Noviodunum peut être rangée dans la catégorie des œuvres artistiques de qualité, tirant

son prototype de la statuaire hellénistique. À défaut d'un contexte archéologique nettement précisé, sa datation des IIe—IIIe siècles repose sur des analogies. Il s'agit vraisemblablement d'une œuvre sortie des ateliers d'Italie.

Venus de Halmyris, en revanche, sort de quelque atelier local, sud-danubien, peut-être situé dans l'une des villes importantes de la Dobroudja. Cependant, cette pièce est absolument différente des statuettes trouvées en Bulgarie, marquées généralement d'acromégalie. Bien que trouvée dans un niveau du commencement du Ve siècle, cette statuette remonte aux IIIe—IVe siècles de n.è.

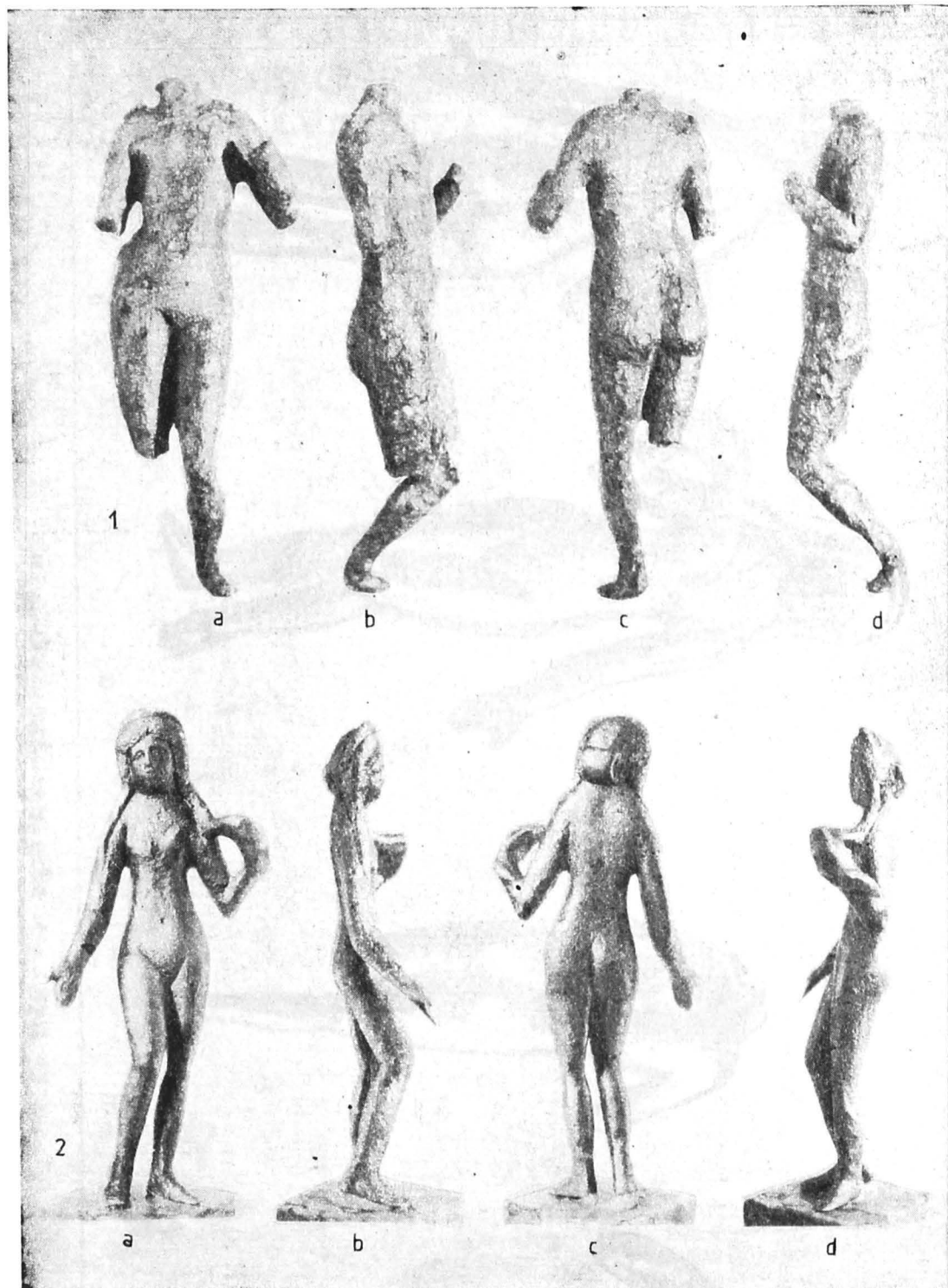
Ajoutons encore que toutes les deux pièces illustrent la représentation de Venus Anadyomène.

DOUĂ REPRESENTĂRI ALE ZEITEI VENUS DESCOPERITE RECENT ÎN NORDUL DOBROGEI

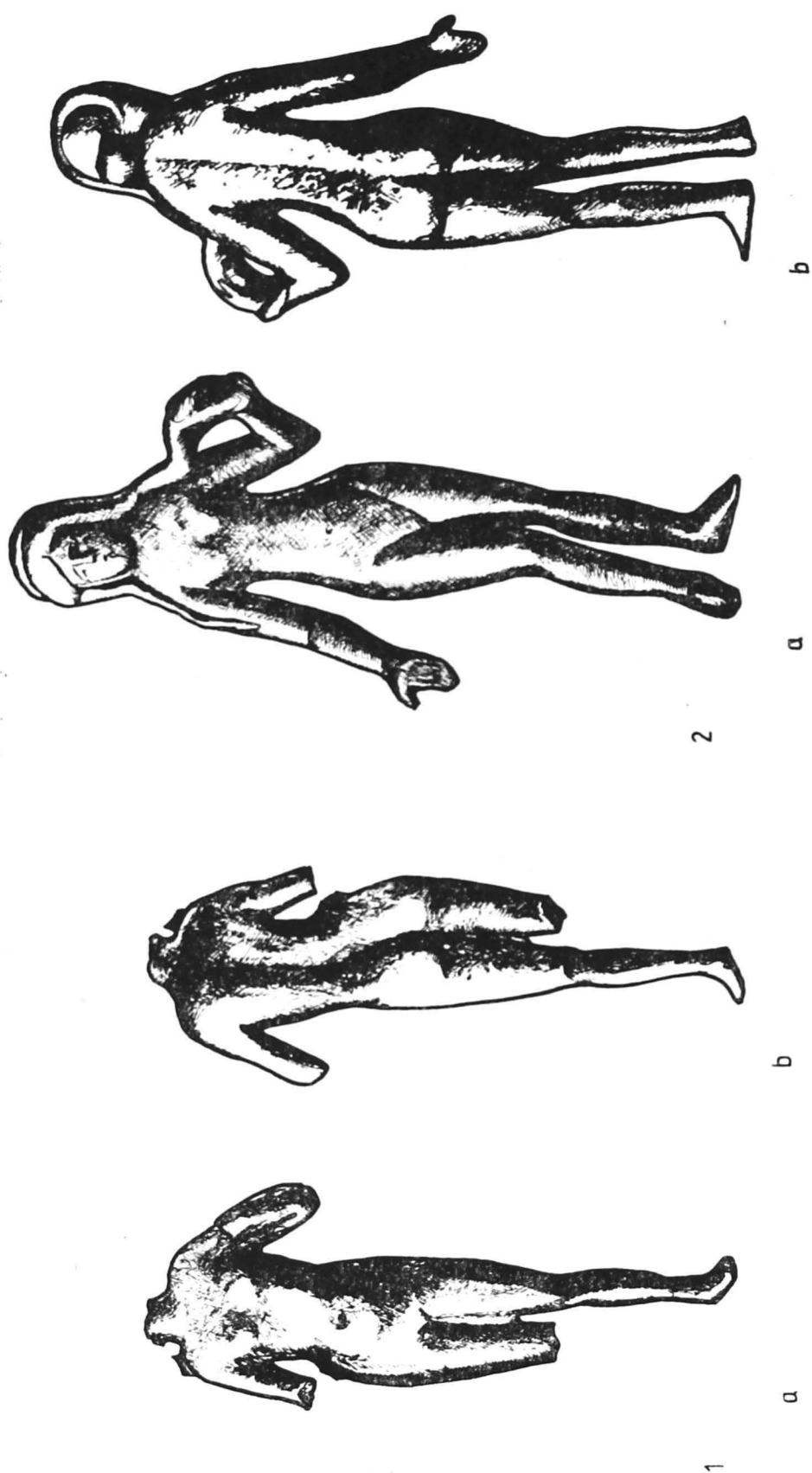
(text la pagina 101/vol. I)

FLORIN TOPOLEANU

PL. I 1, a-d: VENUS DE LA NOVIODUNUM — ISACCEA
 2, a-d: VENUS DE LA HALMYRIS — INDEPENDENŢA

PL. II 1, a-b: VENUS DE LA NOVIODUNUM - ISACCEA
2, a-b: VENUS DE LA HALMYRIS - INDEPENDENTA